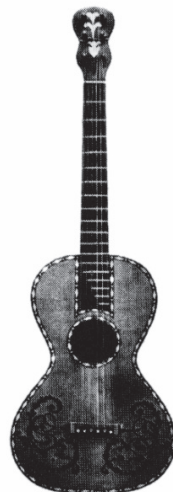

Brødrene Gade
Danske instrumentbyggere i første halvdel af det
19. århundrede

Dorthe Falcon Møller

På Carl Claudius Musikhistoriske Samling hænger et meget smukt eksempel på den klassiske 6-strengede guitar, udpræget 8-talsform med korpusimiterende skrueplade, indlagt med perlemor i sort træ langs kanter, lydhul og gribebrædt, og pyntet yderligere med en fin udskåret sort slyng ornamentik limet på dækket omkring steget (ill. 1). Af samme instrumentbygger findes også en hageharpe og et taffelklaver i samlingen. Alle tre instrumenter er bygget af I.N. Gade, Borbergade 197, København.¹

Ill. 1.

Efternavnet er velkendt – forbogstaverne identificeres let som Jens Nielsen, bror til instrumentbygger Søren Nielsen Gade, Niels W. Gades far. Det er meget begrænset, hvad der findes af litteratur om brødrene Gade. De er ganske kort karakteriseret i enkelte monografier over Niels W. Gade, nævnt i opslagsværker eller andre oversigter over instrumentbyggere, men som oftest kun i en bisætning.² En enkelt del af deres virke er dog behandlet i et upubliceret arbejde om danske klaverbyggere. Heri er gennemgået de klave-

1. *Carl Claudius' Samling af Gamle Musikinstrumenter*, Kbh. 1931, kat. nr. 191, 5 og 68.
2. *Conversationsblad*. Udg. af et Selskab og red. af H.C.G. Proft, Kbh. 1825, s. 273. H.P. Møller: "Bidrag til Pianoortefabrikationens Historie i Danmark" i *Quartalsberetninger fra Industriforeningen i Kjøbenhavn*, 13. årg., 1853, s. 72. C. Nyrop: *Bidrag til den Danske Industris Historie*, Kbh. 1873, s. 328, 342 og 385. C.F. Bricka i *Da. biografisk Lex.*, V, 1891, s. 528 *N.W. Gade*. Dagmar Gade: *Niels W. Gade*, Kbh. 1892, s. 3-15. Paul de Wit: *Geigenzettel alter Meister*, II. Teil, Leipzig 1910, Tafel 11. Charles Kjerulf: *Niels W. Gade i Hundredaaret*, Kbh. 1917, s. 11-19. W.L. von Lüttendorff: *Die Geigen- und Lautenmacher*, bd. II, Frankfurt 1922, sp. 152. Hagbart Enger: *Nogle Optegnelser om danske Violinbyggere*, Kbh. 1900, supplementer af Angul Hammerich i *Aarbog for Musik*, 1924, s. 47-48. Arne Hjorth: *Danish Violins and Their Makers*, Kbh. 1963, (ingen s.).

rer af Jens Nielsen Gade, som er bevaret på danske museer.³ En egentlig undersøgelse af brødrenes oprindelse, uddannelse og virksomhed savnes. Det er dette, denne artikel vil forsøge at råde bod på.

De første oplysninger om familien Gade i København finder man i Trinitatis kirkebog for året 1787, hvor ungkarl og bryggersvend Niels Jensen troloves med pigen Maren Mogensdatter d. 20. april. D. 22. maj samme år indbetaler han 4 rd. i kopulationspenge, hvilket normalt skete et par dage inden vielsen, som ikke er indført i kirkebogen, da trolovelsesdagen ansås for tilstrækkeligt. Året efter – d. 27. april – fremstilledes i kirken den hjemmedøbte *Jens*, søn af værtshusmand Niels Jensen og Maren Mogensdatter, boende på Skolemesterlingden. Jens' fødselsdag d. 11. april kendes fra forskellige familiedokumenter.⁴ 2 år efter – d. 21. juli 1790 – blev *Søren* døbt i Trinitatis, men nu angives forældrenes bopæl at være i Borgergade, og faderen kaldes for spækhøker.⁵ D. 12. dec. 1791 fik Niels Jensen Gade "født i Sjælland" borgerskab som spækhøker, og det er første gang navnet *Gade* nævnes i kilderne.⁶

Familien Gade boede i Borgergade. Indkvarteringsmandtal for København har i årene 1794-1801 en høker Niels Jensen anført i Borgergade 196, og han benævnes høker N.J. Gade i 1801, hvor man ligeledes i folketællingen på adressen finder familien bestående af Neels Jensen Gade, Maren Monsdatter, begge 44 år, samt sønnerne Jens på 11 og Søren på 9.⁷ Ejendommen Borgergade 196 blev tilskødet Niels Jensen Gade d. 3. april 1797 og stod i hans navn til hans død i 1812. I 1806 indførtes nye matrikelnumre, så adressen var herefter *Borgergade 197*.⁸

Hvordan de to brødres barndomsår forløb vides ikke, men man kan gå ud fra, at de fik en eller anden form for skolegang inden konfirmationen, eftersom begge, da de skulle i snedkerlære, var i stand til at skrive deres navne. Jens kom d. 24. april 1803 i lære hos mester Johan August Buberg, og

3. T.H. Rasmussen: *Dansk klaverbygning ca. 1800-1850*. (Upubliceret speciale, Aarhus musikvidenskabelige Institut, 1972).

4. En hjertelig tak til Johannes W. Gade, Gade Museet, Humlebæk, for lån af biografisk materiale m.m. *LA* (Landsarkivet for Sjælland): Generelt er benyttet kirkebøger for Trinitatis sogn. *LA*: Personalia, privatarkiv, Marie Dorothea Gade, enke efter instrumentmager Jens Nielsen Gade (død 1854). Arkivet indeholder: breve, kontrakter, sange og lykønskninger. *SA* (Stadsarkivet for København): Kopulationsprotokol 1784-1800.

5. Bricka *ibid.* har fødselsdag til 21.6!

6. *SA*: Borgerskabsprotokoller.

7. *SA*: Indkvarteringsmandtal for Staden Kjøbenhavn eksisterer i årene 1794-1812. Foruden dette mandtal er benyttet Præste-Skatts Mandtal for årene 1819 og 1837. *RA* (Rigsarkivet): Folketællinger 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1855, 1860 og 1870 er benyttet.

8. *LA*: Real-register for St. Annæ Vester Kvarter.

Søren d. 21. juli 1805 hos mester Martini.⁹ De blev udskrevet af lære henholdsvis d. 18. jan. 1807 og d. 16. juli 1809. Hertil er de altså ret lette at følge. Men da ingen af de her nævnte mestre umiddelbart kan forbindes med instrumentmageri, må brødrenes tilknytning til dette fag være foregået i årene som svende, idet Jens d. 19. dec. 1810 vandt borgerskab som musikinstrumentmager. Hvilke instrumenter han da forarbejdede anføres ikke i borgerbrevet, men da man af en vedlagt attest dateret d. 18. dec. 1810 får at vide, at Jens i de sidste måneder af året 1809 var ansat hos orgel- og pianobygger D. Wroblevskj, kan man formode, at han kan have forsøgt sig som pianobygger allerede dengang. Men at han ikke kun kan have arbejdet hos Wroblevskj siger sig selv, idet der ikke foreligger direkte vidnesbyrd for årene 1807, 1808, det meste af 1809 og hele 1810. Derimod finder man en oplysning hos pianofabrikant H.P. Møller, som i et foredrag holdt i Industriforeningen 1853 fortæller, at både Jens og Søren skulle have lært pianobygning hos instrumentbygger Schnabel.¹⁰ Om Schnabel har man hidtil kun vidst, at han i 1811 boede i Borgergade 95 og samme år havde et piano med på udstillingen arrangeret af "Selskabet for indenlandsk Konstflid", og man antog, at han kort efter var rejst til udlandet for stedse.¹¹ Derudover vides, at der har eksisteret et taffelklaver af Schnabel med årstallet København 1806 og adressen Adelgade 311.¹² En mindre arkivundersøgelse kan supplere med følgende:

1769 fik faderen snedker Johan Peter Schnabel borgerskab, og i 1782 fik han skøde på ejendommen i Adelgade, som i 1793 overtoges af sønnen, snedker og instrumentmager *Johan Christian Schnabel*. I 1801-folketællingen boede snedkerenken Christine Kristensdatter i Adelgade 311 med 2 ugifte snedkersvende-sønner – Johan Christian og Johan Adam Schnabel henholdsvis 28 og 26 år gamle. J.C. Schnabel solgte imidlertid Adelgade 311 i 1808, og købte i stedet Borgergade 95.¹³ Han kaldte sig instrumentmager i Københavns vejviser fra 1809-13, men i 1813/14 står der: "J.C. og

9. SA: Snedkerlauget – følgende arkivalie-grupper er benyttet: Nr. 6 Forhandlingsprotokol 1797-1853. Nr. 15 Ind- og Udskrivningsprotokoller for Dreng 1795-1884. Nr. 30-32 Protokoller for Ligkassen 1794-1838. Nr. 39 Diverse dokumenter 1702-1858. Nr. 59-63 Journaler over mestrenes tide-, lig- og fattigpenge 1825-73.

10. H.P. Møller: *ibid.*

11. *Fortegnelse over de Konst- og Flidsfrembringelser som i Juli 1811 ere foranstaltede udsatte af Selskabet for indenlandsk Konstflid*, Kbh. 1811. Frederik Thaarup: *Kort Vejledning til Kundskab om Fabrik-Manufaktur- og Haandværkindustrien* . . . , Kbh. 1824, kap. LXXXI: "Musikalske Instrumenters Forfærdigelse", s. 398.

12. Korrespondance til Musikhistorisk Museum 5.11.1913.

13. LA: Real-register for St. Annæ Vester Kvarter.

J. Schnabel, Fortepianofabrik, Borgergaden 95". Broderen Johan Adam er blevet kompagnon. Fabrikken havde fået støtte fra det offentlige, og i det første af sine andragender om lån redegjorde Johan Christian for sin vej til instrumentmageriet:

Snedkerlæren var min Ungdoms første værk, og efter denne Lære blev jeg Svend; men ved nøie at betragte de udenlandske hertil hidbragte Instrumenters Kunstarbeide, fandt jeg hos mig selv anlæg til at eftergive og lagde mig da især efter Fortopianoer, som jeg i 8te aar har anvendt utrolig Flid paa, giort igientagne Forsøg, og havt mange Ubehageligheder og Besværligheder derved, hvilket et arbeide af saadan Natur nødvendig medfører, i særdeleshed for den, som ingen veileder har, hvis egne Opfindelse og dømmeevne skal veilede ham til Kunstens udviidelse og forfinelse. Endelig har jeg bragt det saavidt, at de af mig forfærdigede Fortepianer, saavel i deres hele Udwortes, som ogsaa i Tonen og dens Forskiellighed har nu de samme Egenskaber og fortienester, som de meget berømte udenlandske Mesteres. Jeg har til den Ende præsenteret et af mig nylig giort Fortepiano for Kapelmester Kunzen – Concertmester Schall og organist Weise hvilke Kunstdømmeres vedfølgende attester vidner om mit arbeides Fuldkommenhed in specie til den nye Indretning i Mechanismen.¹⁴

Hvis Schnabel havde kunnet henvise til en anerkendt instrumentbygger som læremester, havde han sikkert anført navnet i denne anledning. Der er derfor al mulig grund til at fæste lid til oplysningen om, at han var autodidakt.

Schnabel søgte om et lån på 8000, men fik kun 3000 rd. d. 6. juni 1811. I adresseavisen d. 18. maj 1813 er indrykket en annonce, hvor begge brødre underskriver som "Fortopianofabrikantere" og meddeler, at de forlader staden for at "tiltræde" en tilkøbt landeiendom. Men det sidste man hører fra Schnabel er følgende, dat. d. 29. okt. 1815:

Til Kongen! I Holbeks amt, Soderup Sogn, ejede jeg en Gaard, Winkelen kaldet, hvilken total afbrændtes Natten imellem den 29de og 30te Martii S.A., tilligemed dens Besætning og Inventarium, samt mit Werktøj, alle mine Instrumenter, Aparater og Modeller, ved hvilken ulykkelige Omstændighed jeg naturligvis blev bragt fra Velstand til armod,¹⁵ (. . .)

Han bad om et lån på 1000 rd., men anmodningen blev ikke imødekommet. Ifølge vejviseren fra 1816/17 boede han så i Sværtegade 120 og kald-

14. RA: Kommercekollegiet 1797-1816. Industri- og Fabriksfagets Sekretariat. Journalsager 1811/311. Øvrige sager angående Schnabel: 1811/574, 740, 1813/745, 813 (mangler). 1815/789.

15. RA: Journalsag 1815/789.

tes kun instrumentmager – ikke fortepianofabrikant. Det er den sidste oplysning, der foreløbig er fundet frem om ham.¹⁶

Det er ikke lykkedes at finde navnene Gade og Schnabel direkte forbundet i den aktuelle periodes kildemateriale, men at brødrene Gade kan have arbejdet hos Schnabel er ikke usandsynligt, da de faktisk fra 1808-1813 boede i samme gade lige skråt overfor hinanden, og Schnabel angav selv at have fabrikeret pianoforter helt tilbage fra o. 1803.¹⁷ Udgangspunktet for Schnabel og Gade-brødrene var nogenlunde det samme. Schnabel fulgte først familiens snedker-traditioner, men sprang over til instrumentbygning som autodidakt. På grund af visse ydre forhold, der skal berøres nedenfor, fik han en offentlig opbakning i form af lån, havde åbenbart økonomisk gode kår, samt en del anerkendelse i samtiden for sine instrumenter.¹⁸ Men så skete den altødelæggende ildebrands-katastrofe, han fik ikke mere offentlig støtte, og var dermed tilsyneladende ude af billedet. Brødrene Gade kom socialt set fra nogenlunde samme kår. Faderen var høker, men ejede dog huset de boede i. De var som Schnabel uddannede snedkere, og gik som denne over til instrumentbygning i tiden lige omkring 1810.

I 1808 kom en forordning af 14. okt., der forbød indførsel af ”Manufakturvarer, Fabriks- og Handelsvarer af hvad Art nævnes kan”. Den umiddelbare årsag var krigen med England 1807-14, hvor man i første omgang, altså allerede i 1807, forbød handel med fjenden, men derefter blev forbudet udvidet til også at gælde hele udlandet. Det var bl.a. et ønske om at indskrænke luksusforbrug og på samme tid ophjælpe indenlandske industrier af forskellig art.¹⁹ Man oprettede en fond med pengeudlån til fabriksindustriens oprettelse, og den drog flere kendte musikalske instrumentmagere nytte af – f.eks. Uldahl, Marstrand og som ovennævnt Schnabel. Der fremkom skrifter med opfordringer til indenlandsk industri – f.eks. overkrigskommissær Wedels ”Tanker om Nødvendigheden af Fortepianofabrikation i København, og nogle Forslag, hvorledes samme kunde afhjælpes”.²⁰ I det skandinaviske litteraturselskab fremkom justitsråd Rafn med et indlæg, hvori han opfordrede til understøttelse af de indenlandske manufakturer, og det gav bl.a. i 1807 stødet til dannelsen af et selskab for indenlandsk kunstflid, der holdt offentlige udstillinger om sommeren i årene 1810-14, samt stod for

16. RA: Vedføjelse til journalsag 1811/311.

17. RA: Se ligeledes journalsag 1811/311 samt SA: Matrikelkort over København.

18. *Efterretninger fra Selskabet for indenlandsk Kunstflid*, 1810-12, Kbh. 1816, s. 610.

19. Marcus Rubin: *Studier til Københavns og Danmarks Historie 1807-14*. Kbh. 1892, s. 356-358.

20. Først trykt i *Efterretninger fra Selskabet for indenlandsk Kunstflid 1810*, (udkom samlet i 1816), s. 497-503. Senere genoptrykt hos H. Bärens: *Noticer for Musiklibhavere*, Kbh. 1811.

udgivelsen af et lille tidsskrift.²¹ D. 2. april 1814 blev indførelsesforbudet hævet, og det fik en vis betydning for selskabet, der stagnerede mere og mere, men det fik sig dog stablet så meget på benene, at det også afholdt udstillinger i årene 1816, 17 og 19. Så gik det helt ind, og den lille restkapital der var tilbage, indgik senere i den nyoprettede Industriforening.²²

Alle de officielle anstrengelser på at få sat gang i indenlandske industrier af forskellig art lykkedes imidlertid ganske godt i de omtalte år. Der blev eksempelvis bygget mange danske pianoer. I 1813 så man i adresseavisen fortepianoer til salg på mindst 25 forskellige adresser med eller uden instrumentbyggernavn. Når samme adresse forekom flere gange, dækkede den utvivlsomt over en instrumentbygger, men så snart indførelsesforbudet blev ophævet, svandt antallet af annoncer drastisk, idet det kun var de bedste og mest overlevelsesegnede virksomheder, der holdt ved. Set i forhold til adresseavisens notitser, var der kun få pianofabrikanter med på de af selskabet for indenlandsk kunstflid arrangerede udstillinger. Det er her de kendte navne man ser:

1810: Uldahl

1811: Schnabel og Uldahl

1812: Marschall og Uldahl

1813, 14, 16 og 17: Marschall og Richter & Bechmann

1819: Marschall, Melbye og Richter & Bechmann.

I 1819 udstillede brødrene Gade for første gang – dog ikke pianoer, men udelukkende guitarer. Det var på mange måder et gennembrudsår for brødrene Gade, men herom senere. Først vil der blive redegjort for deres virksomhed tilbage fra 1810.

Dette år fik Jens Nielsen Gade som tidligere nævnt borgerskab som musikinstrumentmager, men allerede året efter, d. 27. sept. 1811, ændrede han sit borgerskab til snedkermester efter på 2 måneder at have forfærdiget sit mesterstykke – en "Toilet-Comode af Mahognie Træ" – antaget som mesterstykke ved Det Kongelige Maler, Billedhugger og Bygnings-Academie d. 6. aug. 1811.²³ Borgerskabsændringen kan betragtes som en begivenhed af en vis betydning for den sociale status, men betød intet i forhold til instrumentbygningen, for i vejviseren for 1813 står han som snedkermester, der forfærdiger fortepianoer og harper.

21. Se note 20.

22. Fortegnelser over selskabets udstillinger – Det kgl. Bibliotek. Se ligeledes: *Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere*, bd. 4, 1840, s. 90-91, samt O.J. Rawert: *Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848*, Kbh. 1850, s. 134.

23. SA: Bilag til borgerbrevet 27.9. 1811. Snedkerlauget nr. 6, 24.6. 1811.

Søren var på et eller andet tidspunkt i disse år flyttet til Sølvgade 410. Han boede der ihvertfald i 1812,²⁴ og det år d. 14. marts trolovede han sig med Marie Sophie Hansdatter Arentzen. Vielsen fandt sted d. 17. april samme år. Han står anført som instrumentmagersvend i kirkebogen, men har velsagtens også set en fordel i at stå i snedkerlauget, for d. 8. juni meddeler Søren lauget, at han vil gøre mesterstykke. Hvornår det antoges vides ikke på dato, men han får sit borgerbrev som snedkermester d. 11. sept. 1812. Samme år d. 22. juni døde faderen Niels Jensen Gade af brystsyge, og enken Maren førte forretningen videre, men kaldtes "Theehandler" i vejviseren. Søren flyttede forøvrigt tilbage til Borgergade 197 omkring 1816, og året efter fødtes Niels Wilhelm, som blev døbt d. 11. april i kirken med forældre og jordemor som faddere. Søren var i disse år anført som snedkermester i vejviseren, men man kan med rimelighed antage, at han ihvertfald hjalp broderen efter at være flyttet tilbage til Borgergade.

Året 1813 var skelsættende for Jens. En sang til instrumentmager Gade's fabriks 50-års jubilæum i 1863 meddeler, at fabrikken blev grundlagt d. 11. april 1813.²⁵ Dagen var Jens' fødselsdag og ganske praktisk valgt som mærkedag, selv om det ikke nødvendigvis behøver at være korrekt. En notits i adresseavisen for d. 24. april 1813 fortæller nemlig: "Skulde en honet Mand have lyst at indskyde 416 to Trediedeel Rigsbankdaler N.B. til et Fabriks-Anlæg, (. . .) ville den Lysthavende behage at aflægge en forseglet Billet paa Comptoiret med Udskrift P.F. 197". Billetmærket kunne betyde pianofabrik Borgergade 197 – en ret nærliggende tanke, især da avisens øvrige billetmærker synes at være valgt af indrykkerne selv. Og at der det år forhandles pianoforter i Borgergade 197 fremgår ikke alene af vejviseren, men også af en kort meddelelse i adresseavisen d. 27. og 28. dec. – "Et godt Fortopiano i Mahognikasse paa 5 en halv Octav, er tilkiøbs i Borgergaden 197 første Sal".²⁶

Jens og Søren gik sandsynligvis i kompagniskab i 1819, idet de for første gang offentligt kaldte sig brødrene Gade i en annonce fra d. 16. jan., hvor de tilbød et pianoforte på 6 oktaver tilkøbs eller tilleie. Det var dette fir-

24. *Kjøbenhavns Adresse Comptoirs Efterretninger* (adresseavisen) nr. 173, 25.7. 1816. Søren efterlyser sit borgerbrev, der i januar 1812 blev stjålet fra hans bolig i Sølvgade 410.

25. LA: M.D. Gades privatarkiv.

26. *Adresseavisen*. Grupperne "Bopælsforandring" og "Blandede Bekjendtgørelser" er systematisk afsøgt de anførte måneder. Oplysninger udover det her anførte er, hvad jeg tilfældig er stødt på. 1813: april-dec. 1818: jan., sept.-dec. 1819: jan., juli-aug., okt.-dec. 1822: jan.-april, juli, okt.-dec. 1823: jan., okt.-dec. 1824: jan.-marts, okt.-dec. 1826: jan., okt.-dec. 1832: jan.-febr., okt., dec.

manavn, der optrådte på udstillingen senere samme år. Men allerede året før giver adresseavisens avertissementer et levende billede af instrument-handelens virksomhed i Borgergade.

Indenfor fem måneder i 1818 finder man ialt syv annoncer. De meddeler hvilke instrumenter, der er til salg – nye Apollo guitarer, fine guitarer i den sædvanlige form, indlagte guitarer med og uden inventionsskruer, normale af størrelse eller mindre for børn, harper med og uden pedaler, samt nye og gamle guitarer og violiner. Af dette fremgår, at der både sælges nybyggede og ældre istandsatte instrumenter, samt at strenge-instrumenter modtages til reparation. Yderligere får man følgende andre oplysninger. Der sælges: buer, nodestole, "laquerede" instrumentkasser, bespundne strenge, stemhamre, skruegafler samt violin- og guitar-dæmpere. Adresseavisen benyttes også til efterspørgsel: "Fernambuktræ købes i Borgergade 197" – den foretrukne træsort til buefremstilling. Et klaver annonceres kun to gange i januar det år – "Et Contra F. Claveer er tilkøbs eller tilleie". Man kan tolke den mere begrænsede annoncering af pianofortet som et tegn på, at der næppe var ret mange om fabrikationen, og det derfor var begrænset, hvor mange færdiggjorte instrumenter der kunne udbydes til salg. Men man kan lige så vel formode, at der forretningstaktisk blev lagt an på modeinstrumenterne guitar og harpe, da markedet var godt optaget af de velrenommerede pianobyggere som Uldahl, Marschall og Richter & Bechmann. Det er nemlig karakteristisk, at hele seks annoncer i året 1818 medtager harper og guitarer af forskellige typer. Harpen var et stærkt yndet modeinstrument i de tidlige årtier af århundredet, og at mekanikus og dannebrogsmænd N. Jacob Marstrand i 1808 fik tilskud til oprettelse af en harpefabrik i København i 1809 taler sit tydelige sprog.²⁷ På udstillingerne arrangeret af selskabet for indenlandsk kunstflid viste Marstrand en pedal-harpe i 1810, instrumentmager Brehn en guitar af fransk facon i 1812, og endelig fremlagde instrumentmager Brinkopff en guitar i 1816. Guitarens store popularitet ses af diverse nodeudgivelser og omtaler i samtidens memoire-litteratur, f. eks. hos Rudolph Bay.²⁸ Brødrene Gade satsede på udstillingen i 1819 kun på guitarer – hele seks – selv om de også byggede andre instrumenter. I kataloget står:

En Guittar, efter italiensk Format. Prisen er 50 Rbdlr. med Foutteral.
En dito med mekaniske Skruer, 30 Rbdlr.

27. Nytop: *ibid.* s. 319.

28. F.eks. Bärens: *ibid.* s. 220. Rud. Bay: *Sentimentalsk Reise giennem Europa til Algier*, Kbh. 1816 (Clausen og Rist, udg. *Memoirer og Breve*, XXXII, 1920), se f.eks. s. 13, 27, 36, 61, 90, 116, 151, 185, 196 og 205. Af Brinkopff findes en guitar på Teatermuseet.

En dito efter italiensk Format, 22 Rbdlr.

En dito efter wiensk Format, 20 Rbdlr.

En mindre dito, 14 Rbdlr.

En dito, 14 Rbdlr.

En Violinbue, 4 Rbdlr.

En dito, 3 Rbdlr.

Forskjellige Prøver af bespundne Streng.

At føre sig frem med seks forskellige instrumenter af samme art på den samme udstilling var ret enestående, når man sammenligner med tidligere udstillinger, hvor det nærmeste man finder er Uldahl, der i 1812 udstillede fem forskellige fortepianoer.

Brødrene var altså gået i kompagniskab omkring begyndelsen af 1819, men det nære samarbejde varede dog kun kort. D. 4. dec. 1821 forandrede Søren sit borgerskab til musikalsk instrumentmager, og d. 19. jan. 1822 meddelte han i adresseavisen, at han flyttede til hjørnet af Skovbogade og Nygade 93. Ret længe boede han ikke dér, for allerede i okt. 1823 skiftede han adresse til Vimmelskiftet 21. Søren flyttede fra den ene bopæl til den anden. Oversigten bag i artiklen giver indtryk af, hvor hyppigt det stod på. Københavns vejviser er ikke altid til at stole på, og undertiden er det uklart, hvornår han er hvor. Man kan synes det er af underordnet betydning at få adresseskift afklaret, men det har den praktiske funktion, at det er en ganske god hjælp ved datering af et instrument, der kun har en adresse og intet årstal. Adresseskiftene er ihvertfald mange – lille Niels Wilhelm havde ikke så få barndomshjem.

I modsætning til Søren boede Jens Nielsen Gade hele sit liv i Borgergade 197. Han giftede sig – sent (d. 15. febr. 1824) – med jomfru Dorte Bertheldatter, 32 år, der førte en datter med ind i ægteskabet.²⁹ De fik ingen fælles børn, levede tilsyneladende støt og roligt i en stadig opblomstrende forretning.

Brødrenes kompagniskab opløstes som nævnt i jan. 1822. I otte af det års måneder havde de to brødre tilsammen 26 avertissementer i adresseavisen. Især febr. har mange, men det skyldtes, at deres adresser blev forvekslet, så notitserne måtte gentages med rettelser. Selv om brødrene var flyttet hver for sig, er deres annoncer næsten enslydende, og af dem får man meget at vide. Instrumenter er både til salg, til leje, til ombytning, eller instrumenter modtages i kommission. De reparerer alle slags strengeinstrumenter,

29. Datteren Anne Johanne Christiane adopteres af Jens Nielsen Gade ved kongelig bevilling af 27. 8. 1847 – LA: Kbh.s skiftekommissions hvidebog nr. 28B, 1853-1855, fol. 412, 10.10. 1854.

sætter hår i buer, sælger bespundne strenge, forskellige buer, nodepulte, stemmegafler og instrumentfouteraler. Der anvises endog en lærer i harpespil. Instrument-repertoire til salg er alsidigt. Der sælges: "Fine Guitarer, med og uden mekaniske Skruer, dito smaa for Børn", violiner, bratscher, violonceller, harper med og uden pedaler, samt med jævne mellemrum klaverer. En enkelt gang meddeler Søren, at han sælger vindharper. Man får ikke kun at vide, hvad de sælger, men også hvad de køber. Der averteres efter: "F. Claverer", et "Clavecin royal", gamle violiner, bratscher og violonceller. Og nok så interessant – der ønskes: "Perlemor af gamle Vifter, Daaser og deslige". Perlemor benyttedes til indlægning på guitarerne. Avertering efter gamle klaverer har undertiden tilføjelsen "ligemeget om de ere brugbare eller ikke" – sandsynligvis har klaviaturenes elfenbensbelægning og andet brugbart materiale kunne genanvendes.

De nærmeste år bragte ikke væsentlige ændringer. Begge brødre annoncerede oftest med mindre strengeinstrumenter – især guitarer, sjældnere med klaverer. De har uden tvivl også haft mange reparationer, da det er en hyppig passus i deres avertissementer. I 1823 kan Jens anviser lærere ikke blot i harpespil, men også i piano, guitar, violin og fløjte, og i 1826 meddeler Søren, at han har en fransk pedalharpe til salg, "brillante og simple Guitarer i italiensk og spansk Format, gode gamle gennemspilte Violiner, tillige nye Bratscher og Violiner og Buer" samt "en god Fagot".

Et annonce-materiale af den her refererede art er en meget oplysende kilde. Man kan trække modeinstrumentet guitaren frem og se på den varierede omtale, den får. Brødrene bygger ikke kun forskellige størrelser, men også forskellige typer. Der er guitarer med eller uden mekaniske stemmeskruer, og der er forskellige faconer, idet italiensk format, wiensk format, spansk format dækker over hver sin korpusform. Og instrumenterne er tilsyneladende ikke kun en serieproduktion, for der tilbydes brillante (sandsynligvis indlagte) og simple guitarer, ligesom der meddeles forskellige priser.

Her må lige indskydes, at med hensyn til guitarbygning, er der meget, der tyder på, at brødrene på dette felt var autodidakter, som Schnabel tidligere angav at være det på pianobygningens område. Det har næppe heller været svært for en fingernem snedker at finde importerede guitarer at efterligne. Det kan tilføjes, at der ikke i det her benyttede materiale findes avertering med guitarer, der blot tilnærmelsesvis står mål med Gade-brødrenes fremstød på dette felt.

Indtil begyndelsen af 30'erne arbejdede brødrene øjensynlig hver for sig efter nogenlunde ensartede retningslinier. Men herefter spores en mærkbar forskel. D. 6. febr. 1832 skete et skifte med ejendommen Borgergade 197.

Moderen Madam Maren Gade udbetalte Søren 1500 Rd. for hans andel i huset, og hun overdrog selve ejendommen til Jens, mod at hun resten af sine dage fik forsørgelse og fri bolig,³⁰ men ret længe nød hun ikke godt af dette privilegium, for d. 7. okt. 1834 døde hun af alderdomssvaghed 78 år gammel. Dette ejerskifte har muligvis været årsag til, at brødrene kaldte sig henholdsvis senior og junior. En guitarseddel har påskriften I.N. Gade sen. og årstallet 1832.³¹ (Forøvrigt var det sjældent at brødrene daterede deres instrumenter). Tilsvarende underskrev Søren sig junior i et interessant avertissement d. 5. okt. samme år i adresseavisen:

Da jeg har erfaret, at flere Liebhaveere have indfundet sig, som ønskede Instrumenter til en billigere Priis end den sædvanlige paa mine Piano-forter, saa bringer jeg herved til offentlig Kundskab, at jeg har indrettet nogle af en ganske ny Construction, som ere meget smaae, men dog med fuldstændig Strængebesætning og Tone, tilligemed en god Mekanik, som er forenet med en letspillende Tusche, og kan sælges til den billige Priis 65 Specier (. . .)

Desværre har man idag ikke oplysning om eventuelle bevarede instrumenter af ovennævnte type, men de slog næppe heller igennem i modsætning til storebroderens pianoer.

I sept. 1834 afholdtes for første gang siden 1819 en stor udstilling med indenlandske industriprodukter. Initiativet kom fra en kommission dannet i 1831 af "Selskabet til Naturlærens Udbredelse, Landhusholdningsselskabet og Kunstakademiet". De afholdt to udstillinger i henholdsvis 1834 og 1836, men derefter oprettedes Industriforeningen i 1838 og overtog fremtidig udstillingsvirksomhed.³² At man overhovedet foretager sådanne foranstaltninger afspejler med al tydelighed de økonomiske forhold. Efter Napoleonskrigene fulgte den økonomiske stagnation i 20'erne, som henimod 1830 afløstes af opgangstendenser.³³ Noget tyder på, at de økonomisk bedre tider også viste sig på instrumentbygningens område, for det er påfaldende mange pianoer — altså instrumenter i den absolut dyreste ende — der vises på udstillingerne. Og er det ikke netop her fra 30'erne at pianofortet rigtigt slog igennem som borgerskabets instrument over hele landet? At pianobygning i høj grad nu betalte sig og var på mode, vil det følgende illustrere.

30. LA: Real-register for St. Annæ Vester Kvarter.

31. Omtalte guitar ejes af violinbygger Arne Hjorth.

32. Marcus Rubin: *Frederik VI's Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død*, Kbh. 1895, s. 445.

33. Svend Aage Hansen: *Økonomisk vækst i Danmark, I: 1720-1914*, Kbh. 1972.

På den første industriudstilling i 1834 var brødrene Gade repræsenteret med følgende:

Instrumentmager Gade sen.,
Borgergade 197

377. Et 6 Oktavs fortepiano med 2 pedaler.

378. Et mindre Dito med 1 Pedal.

379. En brillant Guitar med mekaniske Skruer.

380. En Dito i en anden form.

Instrumentmager S.N. Gade,
Nygade 94.

381. Et lille 6 Oktavs Fortepiano med 2 Pedaler. 80 Spec.

382. 2 Guitarer med mekaniske Stemmeskruer à 16 Spec.

383. En lille Dame-Guitar, 9 Spec.

384. En Reise-Guitar, hvorpaa Halsen kan skrues af, 8 Spec.³⁴

Søren's lille klaver nr. 381 er måske den type, han annoncerede med i 1832?

Af denne udstillings ialt 14 instrumentmagere viste de 10 pianoer, så Gade-brødrene stod på dette område i stærk konkurrence, hvorimod de var alene om guitarerne. Året efter kom en "Udsigt" over den afholdte udstilling med omtale og bedømmelse af de fremviste varer,³⁵ dog kun, når der er noget positivt at sige. Klaverer af Marschal, Elberling, Liebert og Bechmann rostes, og Jens fik et par ord med på vejen – et piano "af den ældre Gade ansaaes for at være meget at anbefale i Forhold til dets ringe Priis". Om guitarerne: "Blandt de af den ældre Gade indsendte Guitarer fortjener især en med mekaniske Skruer at fremhæves med Hensyn til den smukke Tone og Arbeidets omhyggelige Behandling". Ikke et ord om Søren!

På den følgende udstilling i 1836 var ialt 21 instrumentmagere repræsenteret – det største antal overhovedet på udstillingerne i denne periode. 11 viste fortepianoer – heriblandt Jens, men ikke Søren. Derimod finder man begge blandt de fem udstillere af guitarer. De øvrige var: H.C. Birch, A.C. Hjorth og F.G. Thomsen. Jens førte sig kraftigt frem med hele seks udstillingsnumre, hvorimod Søren kun tegnede sig for to.

34. *Fortegnelse over indenlandske Industrie-Produkter indsendte til Udstillingen i Kjöbenhavn i September 1834*, Kbh. 1834.

35. Efter næsten hver udstilling kom året efter en *Udsigt over Udstillingen af indenlandske Industrie-Produkter*, 1835, 1837 og 1845. (Udsigten i 1837 havde 3 instrumentbyggere flere end kataloget).

Instrumentmager J.N. Gade sen.,
Borgergade 197

- 286. Et Fortepiano fra F til G. 2 Pedaler. 130 Spec.
- 287. Et simplere Dito, 6 Oktaver. 1 Pedal. 80 Spec.
- 288. En brilléant Concert-Guitar med Perlemoders Indlægning, Sølvta-
ster og mekaniske Skruer. Med Federal. 30 Spec.
- 289. En Dito Dito i Pariser Form. Med Federal. 25 Spec.
- 290. 2 andre Guitarer. 12 og 7 Spec.
- 291. En Violinbue.

Instrumentmager S.N. Gade,
Nygade 94

- 292. En Guitar med mekaniske Skruer. Med Federal. 20 Spec.
- 293. En Dame- og en anden Guitar. 12 og 8 Specier.³⁶

Det er sidste gang Søren udstillede overhovedet og betegnende nok kun med guitarer i lav prisklasse. Niels W. Gade anfører, at faderen havde et vist ry for at bygge guitarer i spansk facon, men da guitaren i popularitet fortrængtes af klaveret, gik hans forretning noget tilbage, bl.a. på grund af konkurrence fra andre klaverbyggere.³⁷ Niels W. har muligvis overvurderet faderens dygtighed på guitarbygningens område, for i "Udsigt" over udstillingen i 1836 meddeles: "De 2 simplere Guitarer af S.N. Gade vare med Hensyn til Priserne meget gode". Ros med forbehold. Siden gik det ned ad bakke for Søren. I et brev til Niels W. dateret d. 1. dec. 1843 skriver han.

Hvad os angaar med vor Handel, da er det kun smaat, men det er ikke for os alene i dette Fag, men jeg seer ogsaa, andre ikke kan sælge noget, vi haver dog havt gode Reparationer, saa vi kan slaa os igjennem, (. . .) Med Stemning haver jeg faaet endeel, dog ikke synderlig, men jeg haaber nok at faa mere; jeg haver endnu ikke talt med min Broder om hans Stemning, men naar jeg faar det, saa vilde det hjælpe, men vi slaa os nok igjennem.³⁸

Denne sidste bemærkning tyder ikke på, at brødrene har haft et særligt tæt samarbejde. Snarere at Søren måtte tage til takke med, hvad han kunne få hos sin bror. Hans sidste år var også præget af flytninger. En tid boede ægteparret på samme adresser som Niels W. — i 1849-50 og 1855-57. Sidstnævnte år kaldtes han forhenværende instrumentmager — mon ikke Niels W. har underholdt forældrene? Parrets sidste leveår tilbragtes på sygehjem-

36. Fortegnelse over indenlandske Industri-Produkter indsendte til Udstillingen i Kjøbenhavn i August og September 1836, Kbh. 1836.

37. Dagmar Gade: *ibid* s. 5-6.

38. Dagmar Gade: *ibid*. s. 66-67.

met Rolighedsvej 23, som optog "agtværdige og trængende Personer af begge Kjøen, som lide af uheldbredelige og langvarige Sygdomme".³⁹ Hustruen Marie Sophie døde d. 2. juni 1872 79 år gammel og Søren d. 2. aug. 1875 85 år gammel.

Som nævnt gjorde Jens sig bemærket med ialt seks udstillingsnumre i 1836, og hans instrumenter blev omtalt i "udsigten". Om klavererne forlød det, at de "vare meget gode". Mere indgående omtale fik hans guitarer:

Den efter Pariser Form konstruerede Guitar af Gade sen. havde en udmærket god Tone, og måtte i denne Henseende foretrækkes for den brillantere Concert-Guitar, ved hvilken imidlertid Arbeidet var meget smukt. Begge de 2 andre vare meget gode i Forhold til Prisen, især den billigste.⁴⁰

Guitarens popularitet var imidlertid svækket på dette tidspunkt. I en lille omtale af udstillingen står: "Det er maaske et ikke ringe Beviis for den liden Interesse, Guitaren nu har, at de, der besøge Udstillingen, havde ladet dem henligge en Tid uden at stemme dem og altsaa uden at prøve dem".⁴¹ Jens' guitarer var velanskrevne, og det er betegnende, at han vedbliver en produktion af det stagnerende modeinstrument, samtidig med at han opbygger fortepianofabrikationen mere og mere.

I 1840 udstillede Jens:

388. Et Fortepiano, 6½ Octav med 2 Pedaler til Forte og Piano.

389. Et Do. 6 Octav med Forte-Pedal.

390. En Guitar, Pariserform med Perlemors Indlægning.

391. En Tertsguitar.⁴²

Der var ialt otte pianobyggere på udstillingen, og blandt deres produkter udvalgte og købte kommiteen tre klaverer til bortlodning – to større og et mindre. Som hovedgevinster et Marschal og et Gade. Det siger lidt om samtidens syn på Jens Nielsen Gade-klaverets kvalitet.⁴³ En omtale af udstillingen gør nærmest status over den indenlandske fortepianoindustri, men bedømmer ikke de forskellige byggers fremviste resultater. Blot får Gades guitarer et lille rosende ord med på vejen – de var "udførte med meget Flid og røbede et omhyggeligt Arbejde".⁴⁴

39. Kbh.s vejviser er gennemset for hele den aktuelle periode.

40. *Udsigt over Udstillingen af indenlandske Industrie-Produkter i August og September 1836*, Kbh. 1837.

41. *Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere*, bd. 1, 1837, s. 25.

42. *Fortegnelse over indenlandske Industri-Produkter, indsendte til Industri-Foreningens Udstilling i Kjøbenhavn i August og September 1840*, Kbh. 1840.

43. *Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere*, bd. 5, 1841, s. 119.

44. *Qvartalsberetninger fra Industriforeningen i Kjøbenhavn*, 2. årg., 1842, s. 184-190.

På udstillingen i 1844 deltog Jens med ialt otte numre. Til sammenligning var tre det højeste udstillingsantal hos de øvrige 10 instrumentbyggere. Jens viste:

- 658. Et Fortepiano efter Collart & Comp. i London, hvoraf Indsenderen har forskrevet et Exemplar til Model, 350 Rbd.
- 659. Et over 6½ Octavs Fortepiano med Metal-Construction, 280 Rbd.
- 660. Et dito i samme Format uden Metal-Construction, 200 Rbd.
- 661. Et 6½ Octavs Fortepiano i mindre Form, 180 Rbd.
- 662. Et lille 6 Octavs, 160 Rbd.
- 663. En Guitar med Perlemoders Indlægning, Sølv-Taster, mekaniske Skruer, Halsen til at stille og til at skrue af, med tilhørende Foutel.
- 664. Prøver af overspundne Strengene for Violoncel, Bratsch, Violin, Harpe og Guitar.
- 665. Prøver af præpareret Colofonium.⁴⁵

Foruden Gade fremlagde instrumentbygger Lund også guitarer – tre stykker. ”Udsigten” efter denne udstilling kommenterede de viste instrumenter med hidtil uset grundighed. Gades fortepiano efter Collart & Comp. skulle have haft ”en stærk og fuld Klang, men en noget svær og uegal Spillemaade”, med et ”godt udført” ydre. Det næste piano på listen får karakteren ”en kraftig Tone, men en mindre behagelig Spillemaade”. De to øvrige ”kunne anbefales i Forhold til deres billige Priser”, og guitarerne ”anbefale sig ved den Flid, hvormed de ere udførte og den moderate Priis, der er ansat for samme”. Der er en morsom tilføjelse om de overspundne strenge nr. 664: ”Tilsyneladende ere disse godt bespundne, men da Strengene, Silken og Sølvtraaden ere indforskrevne fra Udlandet, og Overspindingen kun er en høist ubetydelig Sag, tilhøre de ikkun i ringe Grad den danske Industri”. Det var sidste gang Gade viste guitarer på Industriforeningens Udstillinger. I 1852 havde han tre klaverer med:

- 80. Et 6¾ Octavs Pianoforte efter Collard & Collards, 360 Rbd.
- 81. Et 6¾ Octavs Pianoforte af egen Construction, 280 Rbd.
- 82. Et 6¾ Octavs Pianoforte af egen Construction, 200 Rbd.

Forøvrigt førte Hornung & Møller sig voldsomt frem på denne udstilling med fem forskellige pianoforter og prøver på anvendte mekanikker fra 1815 til 1852.⁴⁶

45. *Fortegnelse over indenlandske Industri-Produkter, indsendte til Industri-Foreningens Udstilling i Kjøbenhavn i August og September 1844*, Kbh. 1844.

46. *Fortegnelse over indenlandske Industri-Produkter, indsendte til Industri-Udstillingen i Kjøbenhavn 1852*, Kbh. 1852.

Det her benyttede materiale – avertissementer, udstillingskataloger og ”udsigter” – kan bruges som barometer for smag, priser og instrumentudvikling. Man kan anlægge et generelt synspunkt og se på f.eks. pianofortets placering blandt udstillingsgenstandene gennem tiden, eller man kan se på den enkelte byggers tilbud. Jens Nielsen Gades først averterede pianoforte fra 1813 havde et omfang på 5½ oktav. Hans sidst udstillede i 1852 var øget til 6¾ oktav. I 1840 viste han for første gang et piano med omfang 6½ oktav, i 1844 et eksemplar efter Collart & Comp. i London og samme år den første ”Metal-Construction”. Det her anførte taler for en stadig udvikling og et vågent øje for nyere og mere driftsikre konstruktioner, forenet med en evne til at lægge hovedproduktionen på det eller de instrumenter samtiden foretrak – nu pianoforter – men med bibeholdelse af den prøvede, velkendte og værdsatte guitarbygning.

Jens døde d. 7. okt. 1854,⁴⁷ enken Dorthea hensad i uskiftet bo og videreførte pianofabrikken sammen med bestyreren J.C. Enig, der i 1855 fremlagde et 6¾ oktavts taffelformet pianoforte i palisander med indlægning, et ”med megen smag udført Arbeide” på en af Industriforeningens forevisninger.⁴⁸ Dorthea fortsatte fabrikken i over 10 år efter Gades død, men solgte ejendom, fabrik, samtlige musikalske instrumenter, værktøj o.s.v. i 1865 til instrumentmager Carl Frederik Nielsen, mod at denne bekostede hendes underhold resten af hendes levetid, samt betalte hendes begravelse. C.F. Nielsen fortsatte virksomheden under navnet J.N. Gade sen. & C.F. Nielsen.⁴⁹ Dorthea døde d. 29. dec. 1869.⁵⁰

Det her fremlagte og behandlede materiale giver et vist indtryk af de to brødres virksomhed, og illustrerer ganske godt de forskellige instrumenter de beskæftigede sig med. Men man får ingen oplysninger om omsætningens størrelse eller hvor mange folk de havde ansat. Det er muligt at knytte enkelte navne til hver af brødrene, men det er meget begrænset og viser intet om de reelle forhold. For Søren vedkommende nævner Niels W. en drejersvend ved navn Jacobsen – det var engang i 20'erne.⁵¹ Og selv nævner Søren i førortalt brev til Niels W. fra 1843, at han har afskediget svenden Berck,

47. Dødsannonce indrykket d. 11., 12. og 13. okt. 1854 i *Adresseavisen*: ”Det behagede den Almægtige Løverdagen den 7de October at bortkalde fra mig, ved en stille og rolig Død, efter 5 Dages Sygeleie, min elskede og stræbsomme Mand, musikalsk Instrumentmager Jens Nielsen Gade, i en Alder af 66 1/2 Aar” . . . Kirkebogen oplyser, at han døde af stikflod og blev begravet om lørdagen kl. 11 1/4 med for 10 Rdlr. Liigringning.

48. *Qvartalsberetninger fra Industriforeningen i København*, 15. årg., 1855, s. 161.

49. Trykt købekontrakt – ”J.N. Gade sen. & C.F. Nielsen” – Musikhistorisk Museum.

50. *LA*: Skt. Pauls sogn (udskilt af Trinitatis sogn) begravede, kvindekøn, 1858-1890.

51. Dagmar Gade: *ibid* s. 9-11.

da han havde så meget arbejde stående færdigt. Søren har næppe på noget tidspunkt haft så stor en forretning, at han har kunnet beskæftige mere end een eller måske to svende.

For Jens' vedkommende er der lidt flere oplysninger. I 1814 indrykkede han en notits i adresseavisen – ”En Snedkersvend kan faae Arbeid i Borgergaden No. 197 første Sal”. Om svenden har været der, da Søren o. 1816 vendte tilbage til Borgergade vides ikke, men sandsynligheden taler for, at de må have haft nogle folk ansat, siden de kunne slå deres forretning så kraftigt op, som de gjorde. Der er enkelte navne, man direkte kan knytte til Jens' fabrik, men det er først op i 40erne. *Herman N. Petersen sen.* oprettede i 1849 sin egen pianofortefabrik, efter at han 1842-49 havde været værkfører hos Gade.⁵² *J.C. Enig* blev ansat i virksomheden o. 1840 og vedblev som værkfører for fabrikken efter Gades død.⁵³ Ved 50-års jubilæet i 1863 var han der stadig, men om han holdt op eller fortsatte hos C.F. Nielsen vides ikke på nuværende tidspunkt. *Jens Chr. Sørensen* digtede ofte til familien på mærkedage. Han var gammel svend, for han skrev d. 11. april 1853 til Jens Nielsen Gade:

Thi det i Tiden nu er 16ten Aar tilbage

Da jeg Dem fulgte som en kraftig munter Mester (. . .)

Det ønskes Dem af gammelt Venskab, gamle Mester Jens!

af Jens.⁵⁴

Blandt de bevarede breve til Dorthea findes en serie fra 60erne underskrevet *Frands* og afsendt fra Odense. Han beretter om, hvor vanskeligt det for tiden er for ham at sælge instrumenter, fortæller i et udateret brev især om et instrument, han forsøger at sælge til en ”Captain”, og nævner i den forbindelse, at arbejdet selvfølgelig er godt, da ”de jo i Hr. Enig har en dygtig værkfører”. Dette brev tyder på, at Gade-fabrikken ikke kun havde kunder i København. Det bekræftes af følgende ”Inserat” i Dagbladet d. 14. april 1863 i anledning af fabrikkens 50-års jubilæum:

I Lørdags høitideligholdt Kjøbenhavns ældste musikalske Etablissement, der i sin Tid stiftedes og med megen Dygtighed lededes af nu afdøde Instrumentmager J.N. Gade, sit 50 Aars Jubilæum. Dette Etablissement har i den lange Aarrække, det har bestaaet, udfoldet en overordentlig stor Virksomhed, dets Instrumenter ere udbredte over hele Landet, og overalt have de vundet Kjenderes udeelte Bifald; Enhver, der har gjort en musikalsk Rundreise i Danmark, vil have overbeviist sig herom,

52. *De Danske Byerhverv: Tekst og Billeder*, Kbh. (1904), bd. 2, s. 27-30.

53. *Dagbladet* 14.4. 1863 – Inserat.

54. *LA*: M.D. Gades privatarkiv.

og man kan være sikker paa i enhver By at finde Fortepianoer fra det gamle velrenommerede Etablissement J.N. Gade sen. (. . .) (sign.)

”En gammel Ven af Firmaet”.

Udover privatbreve og digte af personlig art er der bevaret 5 kontrakter fra 40erne og 50erne. En omhandler en guitar til 19 rbd. købt af hr. Oppenhagen ved generalstaben i 1848. De fire andre drejer sig om pianoforter. Kontrakterne er fra 1845, 1850, 1851 og 1858 – sidste altså fra Dorthes tid. Pianoforterne kostede henholdsvis 320, 310, 200 og 250 rbd. og blev solgt til pianist Carl Cortzen, gårdejer Hans Hansen, S. Tøgersen og kammerraad toldforvalter Roeskilde. Alle kontrakter med pianoforter drejer sig om afbetalingsvilkår, men fortæller samtidig lidt om spændvidden i kundekredsen. Der er en gårdejer i Isterød ved Hirschholm, der er en kammerråd, og endelig er der pianisten, der forøvrigt har de lempeligste afbetalingsvilkår. Materialet er selvfølgelig for spinkelt til, at man kan drage mere generelle slutninger, men giver dog alligevel et par interessante aspekter.

D. 11. april 1863 var som nævnt dagen for 50-års jubilæet. Inseratet i Dagbladet berettede, at Mad. Gade og arbejderne, der alle havde arbejdet hos hendes mand, om formiddagen samledes på kirkegården og lagde krans på graven. Om aftenen var arbejderne med familier budt til fest, og der afsang man følgende ode:

Mel: Der er et Land, dets Sted er høit mod Norden.

1. Halvhundred' Aar bortsvandt paa Tidens Vinge!

– Herr *Gade* Stifter af Fabrikken var –
Derfor vi og vort Hjertes Tak ham bringe,
Skjøndt vi ham ikke i vor Midte har.
Gid hans Fabrik end længe maa florere!
Gid ei den lide under Skjæbnens Slag!
Gid den udvides stadig meer og mere!
Det ønske vi paa denne Jubeldag.

2. Vi nu – forsamlet til et Glædesgilde –

Vor Tak til Madam *Gade* bringe maa:
Hun virked' tidlig og hun virked' silde,
Og ”sine Børn” hun altid tænkte paa.
Velsignelse hun rundt omkring sig skabte,
– Vi hende ei kan takke som vi bør! –
Skjøndt trættet, hun ei Virkelysten tabte,
Og derved Mange hun lyksaliggjør.

3. Vi minde bør paa denne høitidsfulde
Og skønne Dag: Den, hvem vi havde kjær,
Som, ak, for tidlig lagdes under Mulde —
Hans Fødselsfest var ogsaa Dagen her.
Dog Livet ei en stadig Sorg skal være,
--- Det Kjærlighedens milde Gud ei bød —
Den, som bortgik vi holde høit i Ære
Og veemodsfulde minde vi hans Død!

4. Gid Madam Gade længe blandt os være,
Og styre maa med *Enig* sin Fabrik!
Idag vi hende takke, elske, ære,
For Tiden som i Lykke for os gik.
— Nu, Venner, vi med Fryd vil Glasset hæve,
Og denne Skaal, — ja, den maa være bra:
Gid Madam Gade længe, længe leve!
— Vi slutte Skaalen med et rask Hurra!”

Afstanden herfra og til nevøen Niels W. Gades daværende milieu er nok så slående. Også i den forstand boede man stadig i høkerens hus.

Sammenfattende er det muligt udfra det her fremlagte materiale — arkivalier, avertissementer, udstillingskataloger, breve og sange — at komme tæt ind på livet af brødrene Gade. Deres personlige data kan resumeres som følgende: Forældre Niels Jensen Gade og Maren Mogensdatter. *Jens Nielsen Gade* født 11. april 1788, i snedkerlære hos mester Buberger 24. april 1803 til 18. jan. 1807, borgerskab som musikinstrumentmager 19. dec. 1810, borgerskab som snedkermester 27. sept. 1811, 15. febr. 1824 gift med Dorte Bertelsdatter (død 29. dec. 1869), kaldte sig senior fra 1832, død 7. okt. 1854. *Jens Nielsen Gade* boede hele sit liv i Borgergade 197. *Søren Nielsen Gade* døbt 21. juli 1790, i snedkerlære hos mester Martini 21. juli 1805 til 16. juli 1809, gift 17. april 1812 med Marie Sophie Hansdatter Arentzen (død 2. juni 1872), borgerskab som snedkermester 11. sept. 1812, 1812-1816 bopæl i Sølvgade 410, 1816 til jan. 1822 bopæl i Borgergade 197, borgerskab som musikinstrumentmager 4. dec. 1821, boede fra jan. 1822 til okt. 1823 på hjørnet af Skovbogade og Nygade 93, okt. 1823-26 (?) bopæl i Vimmelskaftet 21, 1827-1832 i Nygade 93, kaldte sig junior fra 1832, bopæl i Nygade 94 fra 1832-1837 (?), 1837-1841 i Nygade 96, 1842-1854 Gl. Torv 36 hjørnet af Frederiksberggade, 1855 Norgesgade 172, 1856-57 Sølvgade 420 b¹, 1858 St. Hansgade 73 E6, 1859 Studiestræde 70,

1860-63 Pederhvidtstr. 10, 1864-65 (?), 1866-68 Teglgaardsst. 5, og endelig 1869-75 på sygehjemmet Rolighedsvej 23. Søren døde 2. aug 1875.

Foruden disse kronologiske holdepunkter får man indtryk af brødrenes forretningspraksis, deres priser, hvilke instrumenter de satsede på i forskellige perioder, og hvordan samtiden så på deres frembringelser. Det gik ikke lige godt for de to brødre. Søren var en instrumentmager med en forretning, der gik pænt i begyndelsen, men ikke på noget tidspunkt nåede ud over den habile håndværkervirksomhed. Hans hyppige adresseskift tyder ikke på den store stabilitet, og han formåede ikke at følge med udviklingen og sadle om i rette tid. Hans forretning gik tilbage. Jens derimod satsede på mere modeprægede instrumenter i perioder, hvor det betalte sig, og formåede at konvertere til en stabil fabrikation af pianoer, der ikke var helt første klasser, men dog fandt så bred afsætning til rimelige priser, at fabrikken havde livskraft lang tid efter hans død. For instrumentbygningen i første halvdel af det 19. århundrede var brødrene Gade dominerende for guitarens vedkommende, og heri ligger deres største betydning. Man må også her fremhæve Jens, for det er næppe helt tilfældigt, at man på nuværende tidspunkt ikke kender nær så mange bevarede guitarer forfærdiget af S.N. Gade som af I.N. Gade.

Efterskrift

I det foregående mangler unægteligt et væsentligt element – de bevarede instrumenter. Tillagt brødrene Gade kendes på nuværende tidspunkt følgende:

Brødrene Gade	: 1 cello, 1 guitar og 1 violin
Søren Nielsen Gade	: 1 violin, 1 kontrabas og 4 guitarer
Jens Nielsen Gade	: 1 harpe, 15 pianoer og 25 guitarer

En første undersøgelse af guitarerne er foretaget, men arbejdet stødte på en del vanskeligheder især af kronologisk art. Det blev derfor klart, at det ikke var forsvarligt at fremlægge en organologisk undersøgelse af brødrenes guitarer, før alle muligheder for at opspore flere bevarede instrumenter var udtømt. For alle instrumenttyper de fremstillede gælder, at sedler eller indlagte plader (se ill. 2) kan hjælpe med til at belyse instrumenternes konstruktionsår og anbringe dem i en om ikke kronologisk række, så dog gruppevis indenfor visse tidsgrænser. Det vil være meget velkomment om læsere med kendskab til instrumenter forfærdiget af en Gade – det være sig harpe, guitar, klaver eller violin – ville meddele dette til Musikhistorisk Museum, København.

Ill. 2. Indlagt plade i taffelklaver af I.N. Gade (*Claudius Samling*, MMCCS no. 68).
Gengivet med tilladelse fra Musikhistorisk Museum & Carl Claudius' Samling.

Zusammenfassung

Die Brüder Jens Nielsen Gade (1788-1854) und Søren Nielsen Gade (1790-1875) waren in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts als Musikinstrumentenmacher in Kopenhagen tätig. Beide waren ausgebildete Schreiner. Jens betätigte sich schon ab 1810 als Instrumentenmacher und baute Harfen, Gitarren und Pianofortes. Søren ist nicht vor 1819 als selbständiger Instrumentenmacher registriert – dem Jahr, in dem er unter dem Firmennamen "Brødrene Gade", Gebrüder Gade, der Kompagnon seines Bruders Jens wurde. Die Zusammenarbeit dauerte allerdings nicht lange, ihre Wege trennten sich schon im Januar 1822. Ab 1832 nannten sie sich Senior bzw. Junior. Aus ihren Anzeigen in "Adresseavisen" lernt man viel über ihre Geschäftspraxis. Alle Saiteninstrumente, die sie verkaufen, vermieten, reparieren und in Kommission übernehmen, werden angeführt, so dass man ein lebendes Bild von der Tätigkeit eines Instrumentenladens in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts bekommt – und nebenbei eine Vorstellung von den Schwankungen in der Popularität der einzelnen Instrumente. 1813 hatte Jens eine Pianofortefabrik gegründet, die offenbar immer besser ging, da sie – unter der Leitung seiner Witwe Dorteia Gade und des Werkführers I.C. Enig als praktischer treibender Kraft – noch viele Jahre nach seinem Tod weitergedieh. Für Søren scheint es ab Mitte der dreissiger Jahre bergab gegangen zu sein. Ungeachtet ihres so verschiedenen Schick-

sals traten die Brüder schon früh als Gitarrebauer hervor. Als solche waren sie in den zwanziger Jahren und Anfang der dreissiger führend. Danach kam das Interesse für das Pianoforte auf so breiter Front zum Durchbruch, dass die Produktion dieses Instruments bevorzugt werden musste. Als Klavierbauer kam Søren nie auf einen grünen Zweig, wogegen Jens Nielsen Gade verlässlich für eine vorzügliche Qualität sorgte, die denn auch einen reichen Absatz fand. Leider konnten die erhaltenen Instrumente der Gebrüder Gade nicht eingehend behandelt werden, da dies ein grösseres Referenzmaterial erfordern würde. Die Autorin hofft jedoch, Gelegenheit zu haben, dies für die Gade-Gitarren erbringen zu können.